

بایسته‌های برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی - ترویجی با استفاده از تکنیک دلفی

زهرا خوشنودی فر*

۱. استادیار، بخش تحقیقات اقتصادی - اجتماعی و ترویجی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی، اراک، ایران

* نویسنده مسئول: khoshnodifz@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۳۰

چکیده

در عصر حاضر، یادگیری مادام‌العمر و ایجاد جامعه یادگیری از ضروریات توسعه و پیشرفت هر کشوری است. برای دستیابی به چنین جامعه‌ای، اجرای برنامه یادگیری افقی و کسب تجارب و دانش بومی بهره‌برداران عرصه کشاورزی از اهمیت خاصی برخوردار است. در واقع رشد سریع علوم و آثار و پیامدهای آن‌ها، موجب طرح ایده جامعه و شبکه‌های یادگیری؛ همچنین یادگیری افقی شده است. بر این اساس، در این مقاله به تدوین، تدقیق و پالایش شاخص‌های تاثیرگذار در استفاده از برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی - ترویجی و تدوین مدلی در این زمینه به کمک تکنیک دلفی پرداخته شده است. با استفاده از این تکنیک، پژوهشگر به جمع‌آوری نظریه‌های حلقه هفت نفره‌ای از متخصصان موضوعی با روش گلوله برفی در دو مرحله به صورت مصاحبه و پرسشنامه پرداخت. سپس داده‌های حاصل از توافق متخصصان مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که دسته‌های «پژوهش» شامل شاخص‌های نیازسنجی و رفتارشناسی بهره‌برداران، «روانشناختی» شامل شاخص‌های تقویت حس همدلی و اخذ نظرات افراد در تصمیم‌گیری، «آموزش» شامل آموزش تخصصی بهره‌برداران و آموزش تخصصی تسهیلگری مروجان و دسته «فضای آموزش» در استفاده از برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی ترویجی از سوی متخصصان حائز اهمیت شناخته شده‌اند. در واقع با به کارگیری برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی - ترویجی می‌توان به شناسایی و جمع‌آوری تجارب جوامع محلی پرداخت و با در اختیار قرار دادن این تجارب ارزشمند در بین سایر بهره‌برداران، گامی در جهت شرکت دادن افراد محلی در توسعه پایدار مناطق خود و گسترش جامعه یادگیری برداشت.

واژه‌های کلیدی: برنامه یادگیری افقی، جامعه یادگیری، تکنیک دلفی، دوره‌های آموزشی - ترویجی

مقدمه

طریق آن، افراد سرمایه اجتماعی لازم را برای زندگی به دست آورند. آن‌ها یاد بگیرند چگونه با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و علی‌رغم اختلاف نظرهایشان درباره ارزش‌های اجتماعی، به یکدیگر احترام بگذارند، عقاید خود را زیر سؤال ببرند، کمتر موضع دفاعی بگیرند و ریسک‌پذیری بیشتری داشته باشند.

اغلب صاحب‌نظران، دولت‌ها و سیاستگذاران در بحث درباره یادگیری مادام‌العمر، به آثار اقتصادی یادگیری توجه دارند. آن‌ها این اصل را پذیرفته‌اند که یادگیری برای فرد هنگامی ارزش بالایی دارد که به کسب شغل یا حفظ وضعیت استخدامی کمک کند (Peters, 2009). در یک مفهوم کلی می‌توان گفت یادگیری افقی در جامعه یادگیری، موجب می‌شود تا در آن هر کس به هر نوع آموزشی که نیازمند است، در هر زمان و مکان دسترسی داشته باشد.

برای ایجاد جامعه یادگیری به خصوص در بین بهره‌برداران بخش کشاورزی نیاز به استفاده از برنامه یادگیری افقی است. برنامه یادگیری افقی، یکی از برنامه‌های جدیدی است که به کمک توسعه روستایی در کشور بنگلادش آمده و از تجارب موفق مرکز توسعه روستایی آسیا و اقیانوسیه محسوب می‌شود. قبل از شروع این برنامه، فرایند یادگیری در بنگلادش از بالا به پایین و در سه سطح ملی، منطقه‌ای و محلی (روستا) صورت می‌گرفت ولی برنامه یادگیری افقی از روستا شروع می‌شود و وزارتخانه‌ها الزاماً باید از آن حمایت کنند. برنامه یادگیری افقی، یک پروژه نیست، بلکه یک برنامه است، روستاها با هم ارتباط برقرار می‌کنند و این برنامه‌ها در سطح دهستان‌ها نیز اجرا می‌شود.

برنامه یادگیری افقی برای جامعه کشاورز و بهره‌بردار کشور ارزشمند است، زیرا مهم‌ترین عامل برای تولید و افزایش سرمایه انسانی است و امکان توسعه اقتصادی و رقابت در بازارهای جهانی را مهیا

در دنیای پرشتاب علمی امروز، اگر جوامع بخواهند از فرصت‌های ناشی از تحولات به نفع خود سود جویند و از عهده چالش‌های احتمالی برآیند، باید به استقبال آینده بروند، جامعه آینده مطلوب خود را پیش‌بینی نموده و برای رسیدن به آن بسترسازی کنند. اکثر متفکران علوم اجتماعی، تشکیل جامعه یادگیری را پیشنهاد نموده‌اند، زیرا اگر به مردم فرصت‌هایی برای پرداختن به یادگیری در سراسر دوران زندگی داده شود و آن‌ها یادگیرنده مادام‌العمر باشند، می‌توانند از عهده چالش‌های ذکر شده برآیند. رشد سریع علوم، جهانی شدن و آثار و پیامدهای آن‌ها، موجب طرح ایده جامعه شبکه‌های یادگیری و یادگیری افقی شده است (Jarvis, 2008).

جامعه یادگیری، جامعه‌ای است که طیف وسیعی از منابع را فراهم می‌کند تا یادگیرندگان قادر به انتخاب سبک زندگی‌شان شوند و آن را تمرین کنند. از این رو، مجموعه‌ای از شبکه‌های یادگیری یا شبکه‌های قومی جدید محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی را ایجاد می‌کند که دارای همپوشانی هستند. این شبکه‌های یادگیری، آموزش را به محور اصلی فعالیت جامعه تبدیل می‌کنند (Murphy, 2010). در این جامعه، یادگیری امری فردی است و مهم‌ترین عامل محرک آن، علاقه و انگیزه یادگیرنده است و دولت و موسسات آموزشی نقش کمکی دارند.

جامعه یادگیری می‌تواند دامنه محدودی از افراد درون یک گروه کوچک در مؤسسه آموزشی تا جامعه یادگیری جهانی را شامل شود. یادگیری افقی موجب طرح ایده سازمان یادگیری، شهر یادگیری، شبکه یادگیری، جامعه محلی یادگیری و جامعه یادگیری جهانی می‌شود. در جامعه یادگیری با به کارگیری برنامه یادگیری افقی، فرصت‌هایی فراهم می‌شود تا از

کرده و در جهت طراحی الگویی برای توسعه برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی ترویجی گام برداشت. لذا مسئله اساسی در تحقیق حاضر، فقدان یک الگوی بهینه جهت ترویج و توسعه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی ترویجی می‌باشد.

ادبیات نظری

برنامه یادگیری افقی با بودجه بانک جهانی برای ترویج حکمرانی خوب اولین بار توسط مؤسسات دولت محلی بنگلادش اجرا شد. این برنامه یک رویکرد ساختاریافته برای یادگیری هم‌تا به هم‌تا و برای تکرار درس‌های آموخته شده است. فرآیند برنامه یادگیری افقی شامل مراحل زیر است:

۱. تبیین و مستندسازی بهترین تجارب: در این مرحله، توان مضاعفی برای شناسایی تجارب روستائیان گذاشته می‌شود. وقتی تجارب شناسایی شدند برای آن‌ها برگه عملیات تهیه می‌شود که در آن، مشخصات تجارب شامل عنوان پروژه، سابقه، مقدمه، مراحل انجام، چالش‌ها، نتایج، شاخص‌ها و نقاط قوت، عکس، نمودار، جدول، نام، آدرس، تلفن، ایمیل مالک تجربه درج می‌شود.

۲. در معرض‌کردن قرار دادن تجارب: در مرحله دوم، تجارب مستند شده در وب‌سایت تجارب منتشر می‌شود تا سایر افراد با آن آشنا شده و از مالک تجربه نیز‌کردن و سپاس‌گزاری شود.

۳. اولویت‌بندی تجارب برای تکرار: با توجه به نظرات خوانندگان وب‌سایت، تجاربی که بیشترین سپاس‌گزاری را داشته‌اند، برای اجرا اولویت‌بندی می‌شوند.

۴. به بحث گذاشتن با شهروندان و ادغام تجارب: تجاربی که از اولویت بیشتری برخوردارند، در مجامع مردمی به بحث گذاشته شده و با توجه به مسائل مربوطه متناسب‌سازی می‌شوند یا بنا به تعبیری حک

می‌سازد. فرض اساسی آن است که با تغییر سریع در دانش و فناوری، ارزش مهارت‌های شغلی در طول زمان به سرعت کاسته می‌شود و مهم‌ترین راهکار برای توسعه و به‌روزنگه داشتن آن‌ها، فراهم کردن فرصت‌های یادگیری برای نیروی انسانی شاغل و بیکار در بخش کشاورزی است. در شیوه یادگیری افقی، چند موضوع آموزشی با هم هماهنگ و مرتبط می‌شود و آنچه در یک حوزه یاد داده می‌شود با یادگیری موضوعات دیگر نیز تقویت می‌گردد. از طرفی در این شیوه، یک موضوع از جنبه‌های مختلف بررسی می‌شود و موضوع یا موضوعاتی که از نظر اجتماعی اهمیت دارد و باید از طریق مشارکت افراد جامعه حل و فصل شود در محتوای آموزشی طرح می‌شود. در نتیجه، فراگیر شناخت همه‌جانبه و کلی از موضوعات مورد آموزش به دست می‌آورد و یادگیری عمیق‌تری اتفاق می‌افتد و از آن‌جا که شیوه آموزش همه‌جانبه و سازمان‌یافته است، برای آموزش بخش کشاورزی بسیار مناسب خواهد بود. با توجه به تجربه موفق کشور بنگلادش در استفاده از برنامه یادگیری افقی در آموزش کشاورزان و بهره‌برداران بخش کشاورزی، لزوم استفاده از برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی - ترویجی کشور بسیار احساس می‌گردد که لازم است شاخص‌های تاثیرگذار بر استفاده از برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی ترویجی شناسایی و استخراج گردند تا از این طریق بتوان دوره‌های آموزشی - ترویجی را با کیفیت بهتر اجرا و پیاده‌سازی نمود.

از این رو، مطالعه حاضر، به دنبال تدوین و بررسی شاخص‌های تاثیرگذار در استفاده از برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی - ترویجی است تا با بهره‌گیری از نظرات متخصصان موضوعی و تکنیک دلفی بتوان مهم‌ترین شاخص‌های تاثیرگذار را شناسایی

و تعدیل می‌شوند و اگر لازم بود، بعضی از تجارب مشابه با هم ادغام و ترکیب می‌شوند.

۵. تکرار تجربه با پشتیبانی متقابل: حالا تجربه آماده است تا برای اجرا توصیه شود، بنابراین به افرادی که مشکل مشابه دارند برای اجرا عرضه می‌شود تا آن تجربه را به اصطلاح، تکرار نمایند.

۶. نظارت و شناسایی تکرارها: در آخرین مرحله، تکرارها را شناسایی می‌کنند و تجاربی که در یک دوره زمانی مشخص مثلاً سه‌ماهه یا شش‌ماهه یا یک‌ساله، بیشترین تکرار را داشته در جشنواره‌هایی مورد تشویق قرار می‌دهند و به مالکین آن تجارب، جوایزی داده می‌شود. کلیه مزایای مترتبه برای مالک تجربه محفوظ است و اگر افرادی که آن تجربه را می‌خواهند تکرار کنند نیاز به آموزش داشته باشند، از مالک اصلی تجربه به‌عنوان مدرس استفاده می‌شود تا برای آن‌ها درآمدا باشد (حیاتی و کریمی، ۱۳۹۲).

ویژگی‌های اصلی یادگیری افقی عبارتند از:

۱. تمرکز بر شایستگی‌های کلیدی:

شایستگی‌های کلیدی مجموع دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که برای زندگی در جامعه معاصر موردنیاز است. تمرکز یادگیری افقی، توسعه عملکردی دانش، مهارت‌ها و رفتارهایی است که این شایستگی‌های کلیدی را تقویت می‌کند. جهان به سرعت در حال تغییر است و هر تغییری نیاز به دانش و مهارت جدید دارد. اغلب اوقات، یک نظام یادگیری عمودی مبتنی بر کسب دانش با نیازهای فعلی مطابقت ندارد، در حالی که تمرکز یادگیری افقی بر شایستگی‌های موردنیاز برای مقابله با موقعیت‌های فعلی مانند ارتباط، گوش دادن فعال و پاسخگویی مؤثر است.

در واقع محتوای یادگیری افقی مانند یک جعبه ابزار رایگان و باز برای یادگیری دموکراسی، دیجیتالی

شدن و آموزش غیررسمی است و به‌طور سازنده به افزایش تخصص فنی می‌انجامد. شایستگی‌های کلیدی به افراد کمک می‌کند تا آن‌چه را که آموخته‌اند به راحتی انتقال دهند و به‌عنوان شهروندان فعال وارد جامعه شوند. نتیجه فرآیند یادگیری افقی به یک مهارت عملی و یک نگرش جدید تبدیل می‌شود که به افراد امکان می‌دهد تا در موقعیت‌های اجتماعی پیچیده، مطابق با آن عمل کنند. فرآیندهای یادگیری شایستگی‌محور، مجموعه گسترده‌ای از مهارت‌ها، انواع دانش و نگرش‌های لازم برای اقدام موفق در جامعه مدرن است. این شایستگی‌ها به افراد کمک می‌کنند تا با نگرشی باز، یادگیری مادام‌العمر خود را بسط و توسعه دهند. دستیابی به اهداف و احساس مرتبط بودن یادگیری زمانی اتفاق می‌افتد که فراگیران دانش و مهارت‌های خود را فعال کرده و به کار گیرند. این ممکن است در محل کار، در طول اوقات فراغت آن‌ها، یا در یک مشارکت عمومی یا در حوزه خصوصی رخ دهد (Dagargulia & Tymoshchuk, 2019).

هنگامی که شایستگی‌ها جهانی هستند، به آن‌ها «صلاحیت‌های عرضی» یا «شایستگی‌های کلیدی» می‌گویند. همه تغییرات با درک فرد از خود به‌عنوان یک تغییرساز بالقوه و با توانایی فرد در ارتباط با افراد یا گروه‌های دیگر آغاز می‌شود. بنابراین، توانمندسازی در درجه اول بر توسعه شایستگی‌های فردی و اجتماعی افراد متمرکز است. در چارچوب شایستگی آموزش پایدار، باید به این شایستگی‌های اجتماعی و شخصی اهمیت کافی داد و برای ایجاد یک تجربه یادگیری جامع، باید بین توسعه موضعی و رشد موازی در شایستگی‌های اجتماعی و فردی تعادل برقرار نمود (Klemaitis, 2019). نمودار (۱) تصویری از نحوه به کارگیری مدل شایستگی‌های کلیدی در یک محیط یادگیری ارائه می‌دهد.

نمودار ۱- مدل شایستگی‌های کلیدی در محیط یادگیری افقی

۲- یادگیری در حالت تساوی:

یادگیری افقی، فضایی است که در آن می‌توان از طریق روش‌های مشارکتی از یکدیگر آموخت. در این نوع یادگیری، به تجربیات زندگی هر یک از شرکت‌کنندگان ارزش داده می‌شود و هیچ‌گونه جدایی بین متخصصان ارائه‌دهنده دانش و بقیه شرکت‌کنندگان در فرآیند وجود ندارد. آنها حول یک هدف مشترک قرار می‌گیرند و با به اشتراک گذاشتن تجربیات خود بهتر یاد می‌گیرند. علاوه بر این، فضایی برای یادگیری همتایان است، فرآیندی که در آن یادگیرندگان (معمولاً در سنین مشابه) از یکدیگر یاد می‌گیرند. این را می‌توان از طریق فعالیت‌های یادگیری مانند کارگاه‌های آموزشی تحت رهبری شرکت‌کنندگان، گروه‌های مطالعه، مشارکت‌های یادگیری همتا به همتا و کار گروهی تسهیل نمود. از مزایای یادگیری همتایان می‌توان به توسعه مهارت‌های همکاری و ارتباط فراگیران، افزایش اعتماد به‌نفس و توانایی کنترل یادگیری خود اشاره کرد. اغلب، آنها احساس راحتی بیشتری در کار با همسالان خود دارند و تعامل بهتری خواهند داشت

و در فرایند تفکر و کاوش عمیق‌تر درگیر می‌شوند. به لطف تسهیل ماهرانه، شرکت‌کنندگان خود و سوابق خود را می‌شناسند و می‌توانند از منابع زیادی استفاده کنند. همه می‌توانند دانش نظری و تجربه زندگی را به اشتراک بگذارند. بسیاری از یادگیری‌ها به تبادل گروهی و تفکر اختصاص داده می‌شود. با کمک روش‌های مشارکتی مانند کافه جهانی، فضای باز یا بارکمپ، همه می‌توانند در مورد موضوع مورد بحث تصمیم بگیرند. هیچ فرد مسلطی وجود ندارد که به‌عنوان یک مرجع صحبت کند، اما شرکت‌کنندگان در فرآیند یادگیری مسئولیت مشترک دارند. در یادگیری افقی از شرکت‌کنندگان خواسته می‌شود بر آنچه می‌دانند، تمرکز کنند. یادگیری افقی بر آنچه یادگیرندگان می‌دانند تمرکز می‌کند و با معرفی مضامین جدید بر دانسته‌های آنان می‌افزاید. این نشان‌دهنده دانش و مهارت‌هایی است که فرد هنگام فعالیت در مرحله خاصی از رشد و توسعه، به سطح خاصی از سطوح شناختی، عاطفی و رابطه‌ای خود دست می‌یابد (Nielsen, 2011).

۳. تغییر طرز فکر: از معلم به تسهیلگر:

یادگیری افقی می‌تواند غیررسمی باشد یا اصلاً سازماندهی نشده باشد. همچنین می‌تواند در یک فضای سازمان‌یافته اجرایی شود، فضایی که توسط تسهیلگران اداره می‌شود. برای کسانی که به یک سلسله مراتب مشخص در آموزش رسمی و نقش معلم عادت دارند، ورود به یادگیری افقی کمی دشوار و نیاز به تغییر در نگرش دارد. نقش تسهیلگر به جای کنترل، توانمندسازی، تمرکز بر پتانسیل و نقاط قوت به جای تاکید بر کمبودها و همکاری به جای ارائه محتوای نظری است. این چیزی است که امکان یادگیری شایسته‌محور را فراهم می‌کند (Mondal, 2022).

چک لیست ذیل کمک می‌کند تا مطمئن شد رویکرد یادگیری افقی در عمل اتفاق می‌افتد:

- آیا به رابطه خود با فراگیران توجه دارید؟ آیا شرکت کنندگان از نقش شما به عنوان تسهیلگر در این فرآیند آگاه هستند؟
- آیا همدیگر را به عنوان شریک می‌بینید؟
- آیا همدل هستید؟ آیا در تلاش برای درک احساسات و نیازهای افراد در گروه هستید؟
- آیا استقلال فراگیران را تقویت می‌کنید و به توانایی‌ها و پتانسیل آنها اعتقاد دارید؟
- آیا از توانایی‌های فراگیران برای حل مسائل و رویکرد راه‌حل‌محور حمایت می‌کنید؟
- آیا آماده برخورد سازنده با نظرات و دیدگاه‌های مختلف هستید؟
- آیا به عنوان یک تسهیلگر از به‌روز بودن دانسته‌های خود اطمینان دارید؟
- آیا به‌طور مرتب خود را با ابزارها و روش‌های به‌روز برای بهبود تجربه یادگیری تقویت می‌کنید؟
- یادگیری افقی همچنین به موارد زیر کمک

می‌کند:

- تغییر از نقش منفعل به فعال. شرکت کنندگان احساس مشارکت بیشتری دارند، تسهیلگر از کنجکاوی در گروه حمایت می‌کند.
- فضا را برای تجربیات متنوع، سبک‌ها و سرعت‌های مختلف یادگیری فراهم می‌کند.
- امکان استفاده از پتانسیل تنوع وجود دارد.
- افزایش استقلال و اعتماد به نفس فرد وجود دارد.
- از تبادل مقطعی که در آن روایت‌ها و تجارب افراد ارزش‌گذاری می‌شوند پشتیبانی می‌کند.
- مهارت‌های ارتباطی و کار تیمی را توسعه می‌دهد.

- شرکت کنندگان یاد می‌گیرند که به‌طور موثر ارتباط برقرار کنند، همکاری و مذاکره کنند.
- شرکت کنندگان یاد می‌گیرند که مسیر یادگیری خود را برنامه‌ریزی کنند و آن‌را به‌طور مستقل مدیریت کنند (Dagargulia & Tymosh, 2019).

حال این سوال مطرح است، چگونه می‌توان یک محیط یادگیری افقی موثر ایجاد کرد؟ برای ایجاد چنین محیطی به مولفه‌هایی باید توجه داشت از جمله: فضا: در یک رویکرد افقی، محیط بسیار مهم است، زیرا بر فرآیند تأثیر می‌گذارد. اگر کسی بخواهد بین افراد ارتباط برقرار کند، نباید هیچ مانع فیزیکی ایجاد کرد. به همین دلیل است که نشستن دایره‌وار شرکت کنندگان ترجیح داده می‌شود، زیرا انعطاف‌پذیری کافی در بین شرکت کنندگان برای تغییر مکان را فراهم می‌کند. در برخی موارد، مکان رویداد آموزشی می‌تواند از موضوع آموزش پشتیبانی کند. اگر در مورد محیط‌زیست صحبت می‌شود، می‌توان مدتی را در خارج از محیط کلاس گذراند.

محیط مثبت برای یادگیری افقی، توانایی مشاهده جزئیات و به‌طور کلی موقعیت است، یعنی داشتن یک تصویر کامل از موقعیت.

روابط قدرت: یادگیری افقی مبتنی بر مشارکت همه افراد درگیر در فرآیند یادگیری است. مشارکت تنها به‌معنای فعال بودن شرکت‌کنندگان در طول رویداد یادگیری نیست، بلکه در ابتدایی‌ترین سطح، مشارکت به مفهوم مشارکت افراد در تصمیماتی است که بر زندگی آنها تأثیر می‌گذارد. از طریق مشارکت، افراد می‌توانند فرصت‌ها و استراتژی‌های عمل را شناسایی نموده و برای ایجاد تغییر، همکاری کنند. قدرت، ظرفیت بسیج منابع برای رفع نیازهاست. این به معنای هر چیزی است که شرکت‌کنندگان می‌توانند برای رفع نیازهای خود در رویدادهای یادگیری از آن استفاده کنند. برخی از مثال‌های قدرت می‌تواند دسترسی به اطلاعات، پول، اعتماد به نفس، شبکه‌های شخصی، مهارت‌های زبانی، موقعیت در سلسله مراتب و غیره باشد. تسهیلگران به‌عنوان تسهیل‌کننده‌های یادگیری افقی، سعی می‌کنند نه تنها از قدرتی که دارند آگاه باشند، بلکه از قدرت سایر شرکت‌کنندگان نیز آگاه می‌گردند. آگاهی از روابط قدرت به معنای دور شدن از استراتژی‌هایی است که از قدرت معلمان یا سایر بزرگسالان بر فراگیران نشأت می‌گیرد و حرکت به سمت استراتژی‌های مبتنی بر رفع نیازهای هر دو طرف است.

راه‌های ممکن برای به اشتراک گذاشتن قدرت می‌تواند به شرح زیر باشد:

- شفاف بودن در مورد تصمیمات اخذ شده و نقش و امتیازات افراد؛

- توسعه استراتژی‌هایی برای جبران تفاوت‌های قدرت (برای مثال دعوت از شرکت‌کنندگان برای گفتن "نه" در صورت وجود تفاوت‌های قدرت

اگر در مورد توسعه روستایی صحبت می‌شود، می‌توان آموزش را در یک روستا برگزار نمود و غیره. به‌هرصورت با انتخاب مناسب مکان و مواد آموزشی می‌توان فضای مناسبی را ایجاد کرد.

طرز فکر: برای ایجاد یک فضای فیزیکی و روانی امن و راحت، باید روی طرز فکر افراد کار کرد. تسهیلگران برای شنیدن بازخورد شرکت‌کنندگان و پذیرش احساسات و عواطف آنها باید با دیدی باز و بدون قضاوت عمل کنند. گاهی اوقات ممکن است شرکت‌کنندگان در مورد چیزی انتقاد کنند. در چنین مواردی، تسهیلگران به آنها برچسب "اشتباه" یا "بد" یا "مشکل" نمی‌زنند، بلکه آماده درک نیازهای پشت رفتار و دلیل نارضایتی آنها هستند. شایان ذکر است که تسهیلگر، قبل از هر چیز، فردی است که ویژگی‌های شخصی او بر روند آموزش تأثیر می‌گذارد. درک شخصیت و نقاط قوت و ضعف نیز مهم است. اگر تسهیلگر بتواند خود را درک کند، همدلی با شرکت‌کنندگان آسان‌تر خواهد بود. در هم‌آمیختن ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای تسهیلگران، برای گروه جذاب‌تر خواهند شد و اعتماد بیشتری را در بین شرکت‌کنندگان موجب می‌شوند (Nielsen, 2011).

تعادل: در یادگیری افقی، تعادل باید چندبعدی باشد. این تعادل بین فعالیت‌های «دم» (حالتی که افراد اطلاعات و تجربیات جدید دریافت می‌کنند) و فعالیت‌های «بازدم» (حالتی که افراد می‌توانند با استفاده از اطلاعاتی که قبلاً به‌دست آورده‌اند، تجربیات خود را منعکس کنند)، بین نزدیکی و فاصله در روابط با شرکت‌کنندگان، بین تنوع افکار در بحث و بین رهبری گروه یا دادن فضای بیشتر به آنها برای یافتن مسیر منحصر به‌فرد خود در طول فرآیند است. گاهی اوقات برقراری تعادل مناسب چندان آسان نیست. به همین دلیل است که ویژگی مهم دیگر برای ایجاد

➤ تسهیلگر باید نیازهای افراد را از قبل تجزیه و تحلیل کند (تا آنجا که ممکن است برای درک دردها و دستاوردهای اصلی یک گروه یا مخاطب خاص تحقیق کند).

➤ کاربرد عملی در به اشتراک گذاری تجربیات زندگی را نشان دهد.

➤ در مورد هدف هر فعالیت و نتیجه مطلوب آن صحبت کند.

➤ نگرش مهم است: افرادی که به یادگیری افقی عادت ندارند ممکن است نقش یک تسهیلگر را به عنوان یک ضعف ببینند. در این موارد، بهتر است که یک قدم جلوتر بود و از قبل در مورد مزایای یادگیری افقی و ارزش های آن بحث نمود. در جدول (۱)، خلاصه ای از پژوهش های انجام شده در موضوع یادگیری افقی ارائه شده است.

به دلیل مهارت های زبانی، یا معرفی بیشتر فعالیت های غیر کلامی)؛

- حرکت از پیامدهای تحمیلی به طبیعی؛

- تغییر از اجرا به همکاری؛

- تجلیل از دستاوردها، بیان اصیل و خاص خروجی ها (به جای ستایش و پاداش)؛

- مشارکت دادن مردم در تصمیماتی که بر آنها تأثیر می گذارد (Dagargulia & Tymoshchuk, 2019).

حال چگونه باید با افرادی که تجربه ای در یادگیری افقی ندارند، کار کرد؟

➤ در مورد نقش خود به عنوان یک تسهیلگر شفاف بود و مفهوم آن را توضیح داد (افرادی که در مورد تسهیلگری نمی دانند ممکن است نقش تسهیلگر را با نقش معلم مرتبط کنند و اشتباه بگیرند، احساس امنیت نکنند و انتظارشان برآورده نشود).

جدول ۱- خلاصه ای از پژوهش های انجام شده در موضوع یادگیری افقی در جامعه یادگیری

ردیف	گروه پژوهشی	سال انجام پژوهش	مهم ترین شاخص های یادگیری افقی
۱	Dagargulia & Tymoshchuk	۲۰۱۹	- یادگیری مادام العمر - تقویت شایستگی های کلیدی - فراهم نمودن محیط کار واقعی برای فعال کردن دانش و مهارت افراد - تربیت شهروندان فعال در جامعه
۲	Klemaitis	۲۰۱۹	- توانمندسازی - توسعه شایستگی های فردی و اجتماعی - ایجاد یک تجربه یادگیری جامع - تعادل بین توسعه موضعی و رشد موازی در شایستگی های اجتماعی و فردی
۳	Mondal	۲۰۲۲	- تغییر در نگرش آموزشگر - نقش تسهیلگر به جای کنترل - تمرکز بر پتانسیل و نقاط قوت به جای تاکید بر کمبودها - همکاری به جای ارائه محتوای نظری

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نظر هدف بنیادی، از نظر ماهیت از نوع اکتشافی و از نظر روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کیفی و با استفاده از تکنیک دلفی است. جامعه آماری این مطالعه صاحب‌نظران موضوعی در حوزه ترویج و آموزش کشاورزی بودند که انتخاب حلقه صاحب‌نظران موضوعی بخش بسیار مهمی از روش دلفی است. آگاهی این گروه، از موضوع مورد نظر، تضمین خوبی برای کیفیت بالای نتایج دلفی است. بنابراین حلقه اعضای دلفی در یک پژوهش، بر اساس تخصص انتخاب می‌شوند نه براساس فرآیند انتخاب تصادفی. پژوهشگر، حلقه دلفی را بر اساس

آگاهی‌شان از موضوع مورد نظر انتخاب می‌نماید (Linstone & Turoff, 2002). بر همین اساس، در این پژوهش ابتدا لیست ۱۰ نفره‌ای از اساتید دانشگاه، اعضای هیات‌علمی مراکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی و مروجان کشاورزی که در زمینه ترویج و آموزش کشاورزی صاحب‌نظر بودند، به روش گلوله برفی انتخاب شدند. پس از اطلاع‌رسانی راجع به موضوع پژوهش و فرآیند آن، هفت نفر از این فهرست، برای انجام مصاحبه، زمان لازم را در اختیار پژوهشگر قرار دادند. در مرحله اول، مصاحبه‌ای نیمه‌ساختاریافته ترتیب داده شد. در این مصاحبه‌ها، سعی پژوهشگر بر آن بود که ابتدا رویکرد

جدول ۲- نکات کلیدی برآمده از مرور منابع و مصاحبه با متخصصان با روش دلفی در استفاده یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی ترویجی

کدهای برآمده از مصاحبه	کدهای برآمده از مرور منابع
برگزاری کلاس‌های آموزشی تخصصی برای بهره‌برداران	ایجاد و تقویت شایستگی‌های کلیدی در افراد
اجرای دشوار این نوع برنامه‌ها به دلیل نبود تسهیلگر قوی در بین مروجان کشاورزی	برقراری تعادل بین شایستگی‌های فردی و اجتماعی فرد
تقویت روحیه کار تیمی و همکاری بین کشاورزان و بهره‌برداران	فضایی از روش‌های مشارکتی یادگیری و به اشتراک گذاشتن تجربیات
رفتارشناسی بهره‌بردار و علت یابی عدم مشارکت در برنامه‌ها	تمرکز فرد بر دانسته‌های خود
تغییر عادات و خارج کردن کلاس از حالت آموزشگر محور به فراگیر محور دشوار و زمانبر است	تغییر نقش معلم به تسهیلگر و نقش منفعل فراگیر به فعال و تغییر از اجرا به همکاری
فراهم بودن فضای یادگیری افقی و امکان نشستن افراد به صورت دایره‌وار در کلاس (شیوه نشستن افراد در کلاس‌های کنونی نیز همین گونه است)	ایجاد محیط یادگیری افقی با فراهم نمودن فضا و مکان متناسب با موضوع
کمبود نیروهای تسهیلگر یا کارشناسانی که دوره‌های تسهیلگری را گذرانده‌اند	وجود یک تسهیلگر قوی
شناسایی عوامل بازدارنده و پیش‌برنده در مشارکت افراد و استفاده از برنامه یادگیری افقی در کلاس‌ها (تحلیل میدان نیرو) تعیین مدل تعاملی رفتار شرکت کنندگان در دوره‌ها مروجان به مسائل و دغدغه‌های آنان توجهی ندارد نبود حس اعتماد و همدلی بین مروج و شرکت کنندگان	وجود تعادل بین فعالیت‌های ارائه و دریافت اطلاعات اعضاء
در اکثر کلاس‌های آموزشی- ترویجی، مروج نقش متکلم‌وحده را دارد و تسهیم قدرت صورت نمی‌گیرد	به اشتراک گذاشتن قدرت اعضاء

و نگاه متخصصان نسبت به موضوع «یادگیری افقی» و ارتباط آن با برنامه‌های آموزشی- ترویجی را مورد کنکاش قرار داده و مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ارتقاء برنامه‌های آموزشی با استفاده از یادگیری افقی از نگاه آنان را شناسایی نماید و سپس یافته‌های حاصل از مرور منابع را با آنها در میان گذاشته و نظر آنها را جویا شود. در این گفت‌وگوها همچنین یافتن میزان موافقت متخصصان با نگاه بومی و محلی به این مقوله مدنظر پژوهشگر بود که خلاصه‌ای از نکات کلیدی آن در جدول (۲) آورده شده است.

نتایج

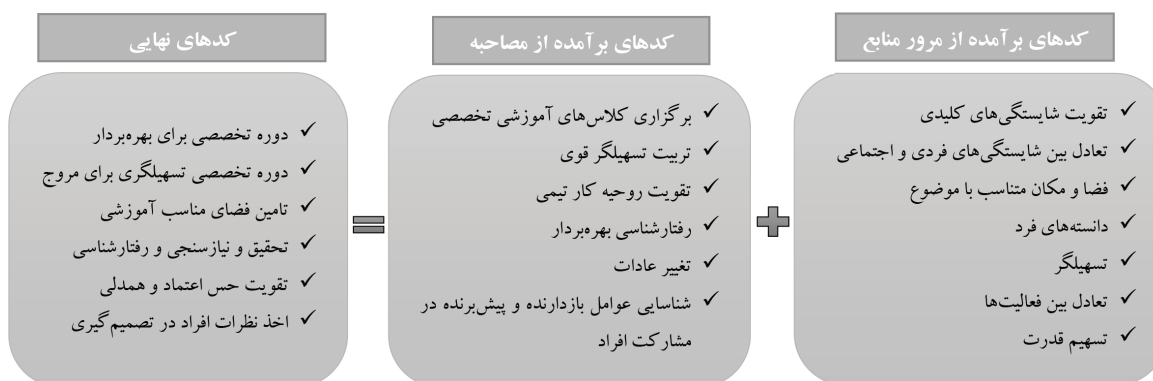
پس از انجام مرحله اول و تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، شاخص‌های مؤثر بر برگزاری دوره‌های آموزشی- ترویجی با استفاده از برنامه یادگیری افقی و کدهایی استخراج شده از نگاه این هفت متخصص در جدول (۲) ارائه شده است. این کدها، در تناظر با کدهای مستخرج از مرور منابع قرار گرفت، کدهای مشترک حذف شد و در نهایت شش کد، به عنوان کدهای تأثیرگذار تعیین شد. این فرآیند در نمودار (۲) دیده می‌شود. این شش کد در مرحله دوم تکنیک دلفی، بنا به نظر پژوهشگر و اساتید راهنما، در چهار دسته موضوعی دسته‌بندی شد. این دسته‌ها عبارت بودند از:

- دسته آموزش شامل برگزاری دوره‌های آموزش تخصصی برای بهره‌برداران در خصوص تقویت شایستگی‌های کلیدی در آنان و دوره‌های آموزشی تخصصی برای مروجان در خصوص تقویت مهارت‌های تسهیلگری در آنان.

- دسته پژوهش شامل نیازسنجی و رفتارشناسی بهره‌برداران.

- دسته فضای آموزشی شامل مکان آموزشی.

- دسته عوامل روانشناختی و جامعه‌شناسی در افزایش سرمایه اجتماعی و برقراری تعاملات محلی سازنده. سپس کدهای شش‌گانه، به صورت پرسشنامه بسته با پاسخ‌های پنج درجه‌ای طیف لیکرت از نظر حلقه هفت نفره متخصصان گذشت. داده‌های حاصل از این مرحله نیز به صورت نمره‌دهی به هر کد در جدول (۳) دیده می‌شود. در این جدول، به منظور انجام محاسبات، نمره پنج برای موافقت کامل و نمره یک برای مخالفت کامل از سوی هر متخصص (۱ تا ۷ نفر) در نظر گرفته شده است. در ابتدای این پرسشنامه همچنین پیشنهاد دسته‌بندی این شش شاخص در چهار دسته یادشده از نگاه متخصصان گذشت. برخی، نظر خاصی در موافقت یا مخالفت با این مدل، اعلام نکردند و تعدادی نیز موافقت خود را با کلیت این دسته‌بندی به منظور حصول مدل نهایی، اعلام نمودند. پس از جمع‌آوری داده‌ها در مرحله دوم روش دلفی، به منظور یافتن میزان موافقت متخصصان با هر شاخص، از حاصل جمع نمرات و میانگین آن‌ها استفاده شد. جدول (۴) حاصل جمع و معدل نمرات هر شاخص و نیز هر دسته را نشان می‌دهد. براساس یافته‌های مندرج در جدول (۴)، دسته‌های «پژوهش»، شامل شاخص‌های نیازسنجی و رفتارشناسی بهره‌برداران و «روانشناختی» شامل شاخص‌های تقویت حس همدلی و اخذ نظرات افراد در تصمیم‌گیری دارای بیشترین نمره و میانگین هستند و پس از آن به ترتیب دسته‌های «آموزش» و «فضای آموزش» در ارتقاء برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی- ترویجی از سوی متخصصان حائز اهمیت شناخته شده‌اند. در نهایت مدل شاخص‌های تأثیرگذار در استفاده از برنامه یادگیری افقی در برنامه‌های آموزشی- ترویجی با شش شاخص و در چهار دسته موضوعی به شکلی که در نمودار (۳) دیده می‌شود، قابل تبیین است.

نمودار ۲- پالایش کدهای برآمده از مرور منابع و کدهای حاصل از مصاحبه با صاحب نظران و استخراج کدهای نهایی

جدول ۳- نمرات متخصصان به هر شاخص در پرسشنامه مرحله دوم روش دلفی

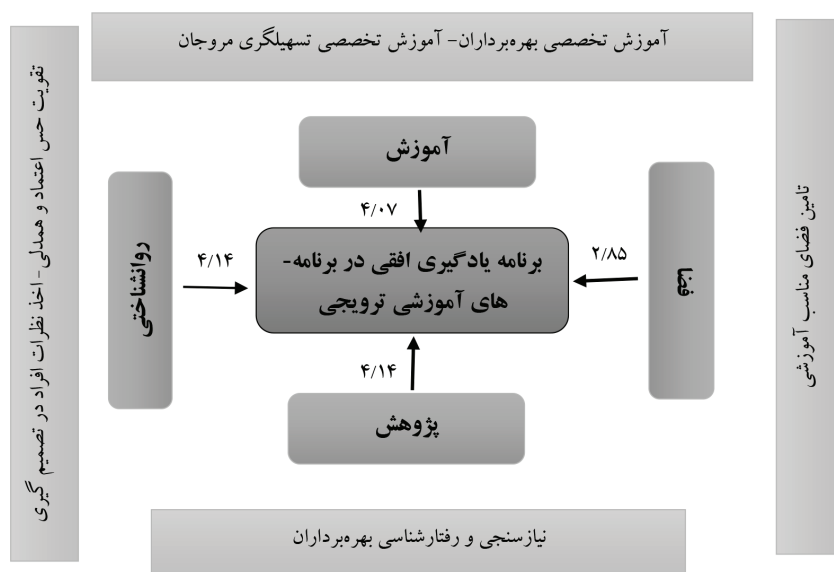
ردیف	متخصصان	شاخص					
		۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	دوره تخصصی برای بهره‌بردار	۴	۴	۴	۴	۵	۳
۲	دوره تخصصی تسهیلگری برای مروج	۴	۴	۴	۵	۴	۴
۳	تامین فضای مناسب آموزشی	۳	۳	۲	۲	۳	۴
۴	تحقیق و نیازسنجی و رفتارشناسی	۴	۵	۴	۴	۵	۳
۵	تقویت حس اعتماد و همدلی	۵	۵	۴	۴	۴	۳
۶	اخذ نظرات افراد در تصمیم‌گیری	۵	۵	۴	۴	۴	۳

جدول ۴- یافته‌های حاصل از پرسشنامه مرحله دوم دلفی

دسته	شاخص‌ها	جمع نمره	میانگین	میانگین دسته
آموزش	آموزش تخصصی برای بهره‌برداران	۲۸	۴	۰۷/۴
	آموزش تخصصی برای مروجان	۲۹	۴/۱۴	
پژوهش	نیازسنجی و رفتارشناسی بهره‌برداران	۲۹	۴/۱۴	۱۴/۴
فضای آموزشی	مکان آموزش	۲۰	۲/۸۵	۸۵/۲
روانشناختی	تقویت حس اعتماد و همدلی	۲۹	۴/۱۴	۱۴/۴
	اخذ نظرات افراد در تصمیم‌گیری	۲۹	۴/۱۴	

و (Klemaitis, 2019) همسو می‌باشد. شاخص با اهمیت دیگری که در این تحقیق شناسایی شد، دسته «روانشناختی» شامل شاخص‌های تقویت حس همدلی و اخذ نظرات افراد در تصمیم‌گیری بود که در راستای نتایج تحقیقات (حیاتی و کریمی، ۱۳۹۲)، (Klemaitis, 2019) و (Mondal, 2022) است. در خصوص دسته «آموزش» می‌توان گفت شاخص‌های

در مجموع، یافته‌ها نشان داد که دسته‌های پژوهش، روانشناختی، آموزش و فضای آموزشی به ترتیب در بالاترین اهمیت قرار گرفتند. دسته «پژوهش» شامل شاخص‌های نیازسنجی و رفتارشناسی بهره‌برداران بود که مربوط به تقویت شایستگی‌ها و توانمندی‌های فراگیران است و این یافته با نتایج تحقیقات (Dagar- (Nielsen, 2019, gulia & Tymoshchuk, 2011)

نمودار ۳- مدل شاخص‌های تاثیرگذار بر استفاده از برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی- ترویجی

می‌تواند راهنمایی مفید و ارزشمند برای مروجان و سایر بهره‌برداران و گامی مهم برای شرکت دادن افراد محلی در توسعه پایدار مناطق خود و گسترش جامعه یادگیری باشد.

توصیه‌های کاربردی

- ✓ بانکی غنی از اطلاعات و تجارب کشاورزان و بهره‌برداران تهیه و مستندسازی و انتشار در سایت تجارب برای بهره‌مندی سایر بهره‌برداران انجام شود.
- ✓ دوره‌های آموزشی برای مروجان و کارشناسان میدانی به‌منظور آشنایی با اصول و شیوه‌نامه برنامه یادگیری افقی و به‌کارگیری این شیوه‌نامه در دوره‌های آموزشی- ترویجی برگزار شود.
- ✓ دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای آشنا نمودن مروجان و کارشناسان عرصه با مهارت‌های تسهیلگری و تقویت ویژگی‌هایی نظیر روانشناختی، رفتارشناسی و غیره برگزار شود.
- ✓ تهیه و تدارک فضاهای آموزشی مناسب برای استفاده از برنامه یادگیری افقی در دوره‌های آموزشی- ترویجی از سوی سازمان‌های متولی صورت گیرد.

این دسته شامل آموزش تخصصی بهره‌برداران، آموزش تخصصی تسهیلگری مروجان و تغییر نقش آموزشگر به تسهیلگر مؤید یافته‌های تحقیقات (Nielsen, 2011)، (Mondal, 2022) می‌باشد و دسته «فضای آموزش» در استفاده از برنامه یادگیری افقی که با فراهم نمودن محیط کار واقعی برای فعال کردن دانش و مهارت افراد همراه است با نتایج تحقیق (Dagargulia & Tymoshchuk, 2019)، و ایجاد یک تجربه یادگیری جامع در برنامه‌های آموزشی ترویجی که با نتایج تحقیق (Klemaitis, 2019) همخوانی دارد.

بنابراین، با سازماندهی محتوای برنامه‌های آموزشی ترویجی، می‌توان از ظرفیت بالقوه یادگیری افقی استفاده کرد. افزون بر توجه به فرایندهای شناختی با پیچیدگی‌های متنوع، آموزش تفکر نقادانه می‌توان دوره‌های آموزشی-ترویجی متعادل‌تر، متنوع‌تر و با پوشش وسیع‌تری طراحی نمود. در واقع با اجرای مولفه‌های یادگیری افقی یعنی شناسایی، گردآوری، تنظیم و تدوین، دسته‌بندی و نگهداری اطلاعات، مستندسازی و انتشار آنان بانکی غنی از اطلاعات و تجارب کشاورزان در اختیار داشت که

فهرست منابع

۱. حیاتی، د. و کریمی، و. ۱۳۹۲. اهمیت تاثیرگذاری برنامه یادگیری افقی و مدیریت دانش در رابطه با نوآوری محلی. ششمین کنفرانس مدیریت دانش. تهران.
2. Dagargulia, M.G., and Tymoshchuk, M. 2019. What is horizontal learning? Available at: <https://horizontal.school/wp-content/publications/rethinking-citizenship-education-03-what-is-horizontal-learning.pdf>.
3. Jarvis, P. 2008. Globalization, lifelong learning and the learning society. London and New York: Routledge.
4. Klemaitis, R. 2019. Horizontal vs Vertical Learning. Available at: <https://medium.com/@klemaitisrokas/horizontal-vs-vertical-learning-24c3d30d88a2>.
5. Linstone, H.A., and Turoff, M. 2002. The Delphi Method, Techniques and Applications. Melbourne: Addison Wesley Publishing Company.
6. Nielsen, S. 2011. Learning from learn horizontal learning in a community of practice in South Eastern Europe. Final publication of the ETF LEARN project.
7. Mondal, A. 2022. Horizontal Learning- an effective way for disseminating knowledge. Pradan, Meta Meta, aid environment, FES.
8. Murphy, F. 2010. Notions of learning society and learning partnership vehicles: The Islands Project- case study. Dublin Institute of Technology.
9. Peters, O. 2009. The contribution of open and distance education to lifelong learning. In: The Routledge International Handbook of lifelong learning.

